

Conseqüències successòries de la nul·litat de donacions dissimulades sota escriptura de compravenda

Comentari a la STSJC, Sala Civil i Penal, 19.5.2008 (MP: Mª Eugènia Alegret Burgués)

Miriam Anderson

Facultat de Dret
Universitat de Barcelona

*Abstract*¹

La STSJC objecte d'aquest comentari, aplicant la doctrina més recent del TS en matèria de donació dissimulada sota escriptura de compravenda, entén que l'hereva va perdre el dret a reclamar la quarta falcídia en no incloure en l'inventari drets que no havien sortit mai del patrimoni del causant, malgrat que aparentment els hagués venut en vida. Aquesta és una més de les conseqüències en l'àmbit successori de la tesi de la nul·litat per falta de forma de la donació dissimulada.

The Catalan Supreme Court judgement decides that the main beneficiary in the testator's will (the heir), has lost the right to a quarter of the estate free of legacies or bequests due to having failed to include certain assets in the mandatory inventory. These assets appeared to have been sold to the heir, but the Court, following the Spanish Supreme Court's latest decisions, considers that a donation disguised under the appearance of a sale is invalid for not complying with the formal requirements of gratuitous transfers. The Catalan judgement exemplifies one among many consequences of this doctrine in the law of succession.

Title: The Invalidity of Covert Donations under Simulated Contracts of Sale: Implications in the Law of Succession. Catalan Supreme Court Judgement 19.5.2008.

Keywords: Catalan Law on Succession; Formal Validity of Donations; Spanish Supreme Court Doctrine.

Paraules clau: Dret successori català; validesa formal de les donacions; jurisprudència del Tribunal Suprem.

Sumari

- 1. Introducció**
- 2. La doctrina del TS sobre la validesa formal de les donacions dissimulades**
- 3. El supòsit de fet origen de la sentència del TSJC: la reclamació de la quarta falcídia**
- 4. La decisió de l'Audiència: la simulació i la pèrdua del dret a reclamar la quarta falcídia per incorrecta formació de l'inventari**
- 5. Els recursos presentats davant del TSJC i la seva resolució**
- 6. Altres conseqüències successòries de la doctrina que manté la invalidesa de la donació dissimulada sota escriptura pública de compravenda**
- 7. Taula de jurisprudència citada**
- 8. Bibliografia**

---

¹ Aquest comentari s'inscriu en els Projectes 2009 SGR 00221, Grup d'Estudi del Dret civil català (UB-UAB), i DER 2008-03992/JURI. Ambdós tenen com a investigador principal el Prof. Dr. Ferran BADOSA COLL.

1. Introducció

La STSJC, Sala Civil i Penal, 19.5.2008 (JUR 296267; MP: Mª Eugènia Alegret Burgués), determina que la demandada, tercera esposa del causant i hereva seva, no va practicar correctament l'inventari que l'hauria legitimada per a reclamar la quarta falcídia (amb la conseqüent necessitat de reduir llegats), perquè va deixar d'incloure-hi l'usdefruit de dos immobles que, en aparença i en el context de diverses transmissions al llarg dels anys, el causant li hauria venut. El TSJC, aplicant la doctrina que va voler deixar fixada el TS a principis del 2007, considera que les referides compravendes van ser nul·les, per simulades, i que no és possible mantenir la validesa d'una eventual donació subjacent, en no haver-se complert els requisits de forma exigits per a aquest negoci. Per tant, el mencionat usdefruit no hauria sortit mai del patrimoni del causant, de manera que s'hauria d'haver inclòs en l'inventari. Tot i que no es planteja en el cas, és possible que el valor d'aquest usdefruit, integrat en l'herència, excloués també el dret a la quarta pel fet que l'hereva ja hagués rebut suficients béns del causant lliures de llegats.

Aquesta és una de les moltes conseqüències que pot generar el fet d'entendre que la donació dissimulada sota escriptura de compravenda no és vàlida per defecte de forma. Al final d'aquest comentari es farà referència a algunes altres implicacions d'aquesta postura en l'àmbit successori, però convé remarcar ja des d'ara que aquesta qüestió, que ha estat discutida per la doctrina i sobre la qual la jurisprudència ha oscil·lat entre almenys dues opinions radicalment oposades, no es redueix a un mer problema dogmàtic, sinó que té un impacte pràctic de gran abast. Per això convindria que quedés resolta definitivament, en un o altre sentit. Com es veurà a continuació, el TS ho ha intentat i la sentència objecte d'aquest comentari es pot veure com un cert èxit en aquest sentit, però res no garanteix que no es produeixi un altre tomb jurisprudencial de signe contrari en el futur pròxim.

2. La doctrina del TS sobre la validesa formal de les donacions dissimulades

A principis de 2007, el TS va mirar de posar fi a la disparitat de criteris jurisprudencials que, durant almenys tres quarts de segle (si prenem com a punt de partida la coneguda STS, 1^a, 3.3.1932 (Ar. 941), s'havien anat alternant en matèria de validesa o no de donacions dissimulades sota escriptures públiques de compravendes simulades. Per tal d'aconseguir aquest objectiu, es va dictar una sentència plenària - STS, 1a, 11.1.2007 (RJ 1502, MP: Antonio Gullón Ballesteros) -, en què s'acollia la tesi segons la qual l'escriptura pública de compravenda no és suficient per complir els requisits de forma exigits per l'art. 633 del Codi civil (a partir d'ara, CC). En el seu FJ 4, s'afirmava que:

"Aunque se probase que hubo animus donandi del donante y aceptación por el donatario del desplazamiento patrimonial, lo evidente es que esos dos consentimientos no constan en la escritura pública, sino en los autos del pleito seguido sobre la simulación. El art. 633 CC, cuando hace forma sustancial de la donación de inmuebles la escritura pública, no se refiere a cualquier escritura, sino a una específica en la que deben expresarse aquellos consentimientos, y ello es totalmente diferente de que

se extraigan de los restos de una nulidad de la escritura de compraventa como resultado de una valoración de la prueba efectuada por el órgano judicial. En consecuencia, una escritura pública de compraventa totalmente simulada no cumple los requisitos del art. 633, pues el negocio disimulado de donación que se descubra no reúne para su validez y eficacia aquéllos”.

A més, el cas es referia a una donació que podia ser qualificada de remuneratòria, amb la qual cosa la sentència es mostrava també contrària a una altra de les tesis que havia emprat sovint la jurisprudència, consistent a entendre que les donacions d'aquests tipus podien valer gràcies a l'escriptura de compravenda, atès que, en aquests casos, o bé *l'animus donandi* quedaria acreditat en virtut de la finalitat remuneratòria o bé, directament, s'entenia que la donació remuneratòria no és una autèntica donació i no està subjecta, per tant, als requisits de forma d'aquest negoci .

El mateix criteri de declarar nul·la la donació dissimulada va ser seguit immediatament per altres sentències del mateix TS, entre les quals destaca la STS, 1a, 26.2.2007 (RJ 1769; MP: Antonio Gullón Ballesteros), també relativa a un cas de donació remuneratòria.

Cal tenir en compte que entre tots dos supòsits hi ha diferències manifestes. Els fets jutjats per la STS, 1a, 11.1.2007 (RJ 1502) deixen entreveure que la compravenda (simulada) feta pels pares a favor de la seva filla tenia com a objectiu eludir el pagament d'una indemnització pels danys i perjudicis derivats d'un accident. En conseqüència, segurament no hi havia ni tan sols intenció de donar (PARRA, 2007, p. 1309; SANTOS, 2007, p. 174). En canvi, en el cas que va donar lloc a la STS, 1a, 26.2.2007 (RJ 1769), es discutia sobre la validesa de dues donacions d'immobles que el causant havia efectuat, sota la cobertura de sengles escriptures públiques de compravenda, a favor de qui va ser el seu xofer; el seu germà i hereu les impugna. En aquest cas, la voluntat de donar (per bé que s'al·ludia a una possible captació de voluntat, que no es va considerar provada) sembla acreditada i, per tant, l'única consideració a l'hora de declarar la nul·litat és la relativa al compliment dels requisits de forma.

En el cas de gener de 2007, l'ànim de defraudar sembla indubtable, mentre que en la de febrer, no havent-hi legitimaris, aquesta intenció de perjudicar a tercers no es descobreix per enlloc (entenc que no té un interès protegible en aquest sentit l'hereu que no és legitimari; és a dir, que no hi ha ànim de defraudar quan per mitjà del negoci simulat no s'està mirant d'evitar l'aplicació d'una norma civil imperativa, sinó - segurament - només eludir impostos). Per tant, en aquest darrer cas, com queda dit, l'únic argument per tal de declarar la nul·litat va raure en la manca de compliment del que estableix l'art. 633 CC, de manera que la STS, 1a, 26.2.2007 (RJ 1769) potser fins i tot té més transcendència que la dictada pel Ple de la Sala Primera.

No obstant, totes dues decisions van acompanyades d'un vot particular; en la del Ple, va signat per quatre dels dotze magistrats, que entenien que la jurisprudència més recent s'havia inclinat per adoptar un criteri més flexible, admetent la validesa de la donació dissimulada quan en constessin els requisits (la qual cosa seria més fàcil en cas de donacions remuneratòries), i que no era convenient promoure ara un canvi de jurisprudència, amb totes les implicacions en l'esfera de la seguretat jurídica que això pot comportar.

L'existència d'aquests vots particulars va permetre afirmar que, enlloc de reflectir un criteri

compartit, la sentència de gener de 2007 consagrava la divisió i evidenciava la impossibilitat de comptar, per ara, amb una jurisprudència que unifiqui criteris en la matèria (PARRA, 2007, pp. 1303-1304); l'arrelament de la postura contrària a la reflectida en la sentència es feia palesa en aquests vots particulars, de manera que tot conduïa a preveure que un canvi de ponent i de composició de la Sala podien ser suficients per fer que la balança s'inclinés de nou en sentit oposat, és a dir, favorable a la validesa de la donació dissimulada, especialment si és remuneratòria o si es pot descobrir d'una altra manera la concurrència d'*animus donandi* (PARRA, 2007, p. 1305; ANDERSON, 2008, pp. 72, 81 i 83). La situació d'incertesa en què es continuava era, doncs, acusada.

Els comentaris doctrinals a aquestes sentències han mostrat preferències per una o altra postura, sense que tampoc entre els autors hi hagi unanimitat sobre el tema.

Així, MALUQUER DE MOTES (2008, pp. 224-233) és partidari de la tesi que s'ha anomenat més "clàssica" i "rígida", que recullen aquestes sentències. En sentit semblant, ANDERSON (2008, p. 83). PARRA (2007, pp. 1317-1318) introdueix més matisos, en diferenciar segons que hi hagi tercers perjudicats pel negoci i segons si es pot apreciar o no l'ànim de defraudar, però considera que, en casos com el de la STS, 1a, 26.2.2007 (RJ 1769), mantenir la validesa de la donació es fonamentaria en "una interpretació sentimental del Derecho [que] lleva a respetar la voluntad de quien directamente decidió no hacer lo que la Ley le permite por los cauces previstos para ello (aunque seguramente con mayor coste fiscal)" (p. 1317).

Per la seva banda, SANTOS (2007, pp. 173-191) dedica el seu estudi a demostrar com el TS ha anat canviant de criteri sobre la qüestió de la validesa formal de la donació dissimulada en funció de si concorrien o no altres raons que justificuessin el manteniment de l'atribució gratuïta (perjudici de tercers, ànim de defraudar, constància de l'*animus donandi*, l'existència d'un motiu remuneratori que determinaria la inexistència d'il·licitud causal, entre altres), per concloure que el retorn a la tesi clàssica de la invalidesa de la donació dissimulada en tot cas és desproporcionada, especialment si es té en compte que els drets de tercers queden suficientment protegits si el termini per a l'exercici de les accions rescissòries o d'inoficiositat, segons quin sigui el cas, es comença a comptar, no des del moment de la celebració del negoci simulat o des de la mort del causant, sinó des del moment en què s'estigui en condicions d'exercitar l'acció (art. 1969 CC). Notem que aquesta alteració en el termini seria impossible de traslladar al nou dret successori català, on sempre es compta a partir de l'obertura de la successió (v. art. 451-24.2 CCCat, per a la inoficiositat). La referida autora acaba comentant que, atès que el TS no està vinculat per la seva pròpia jurisprudència, faltaria veure si el criteri rígid o clàssic es manté també en casos en què la ineficàcia de la donació dissimulada portaria a resultats injustos. En aquesta línia, s'ha afirmat (CARRASCO, 2008, BIB 2008\1025) que el criteri de la STS, 1a, 11.1.2007 (RJ 1502) recollit unes línies més amunt no perdurarà, partint de l'argument que la certesa sobre la voluntat del donant s'aconsegueix tant si atorga una escriptura pública de donació, com si es descobreix sota una compravenda simulada. Només l'argument del possible perjudici a tercers, que vindria incentivat si es mantingués la validesa de la donació dissimulada, resulta convincent per al referit autor. No obstant això, recordem que la pròpia STS, 1ª, 26.2.2007 (RJ 1769) és exemple d'un cas en què, com ja s'ha comentat, la finalitat remuneratòria de la donació i la manca de perjudici de tercers no van impedir al TS declarar la nul·litat de la donació.

En el que sembla que sí que hi ha acord entre la doctrina que més recentment s'ha ocupat del tema és en entendre, com ho fan les sentències del TS de principis del 2007, que el fet que la donació dissimulada sigui remuneratòria no l'eximeix de complir els requisits de forma propis de tota donació (v. SANTOS,

2007, pp. 176, 184-185; ANDERSON, 2008, pp. 75-81 ; MALUQUER DE MOTES, 2008, esp. pp. 226-227, 229 i 232; en contra, per entendre que la donació remuneratòria és almenys parcialment onerosa, s'havia manifestat en múltiples ocasions ALBALADEJO; v. per totes, ALBALADEJO/DÍAZ, 2006, esp. p. 291).

En general, però, cal entendre que el que més importa és aconseguir un mínim (per essencial) grau de previsibilitat a l'hora de plantejar un plet civil sobre aquest tema (PARRA, 2007, p. 1316; ANDERSON, 2008, pp. 81-84).

El problema rau en què el sistema jurídic no proporciona solucions eficients davant d'aquests canvis de criteri jurisprudencial i tampoc la pràctica dels Tribunals no n'ha generat, a diferència del que ha succeït en els sistemes angloamericans. Aquesta situació respon, certament, al diferent valor que tenen les decisions judicials en els respectius sistemes de fonts, però això no obsta a què potser algunes de les tècniques desenvolupades en aquells ordenaments puguin servir als tribunals espanyols per a proporcionar el necessari equilibri entre l'argumentació correcta i la garantia d'un criteri uniforme (MORAL, 2002, pp. 182 i 188). Amb anterioritat, qui signa aquest treball, en comentar la STS, 1a, 26.2.2007 (RJ 1769) (ANDERSON, 2008, pp. 81-84), va poder destacar que crida l'atenció que en sistemes de *common law*, on el precedent té valor de font, sigui molt més improbable i més reflexionat l'abandonament d'una determinada línia de decisió. Aquest major rigor és lògic, tenint en compte que, dogmàticament, el rebuig del precedent i la creació d'un nou precedent, en aquests sistemes, té més transcendència que en els continentals. Però això no ens ha de fer oblidar que en certs casos, com en els que ens ocupen, és al cap i a la fi el criteri adoptat pels tribunals el que proporciona la solució del cas, i no la norma legal escrita. Per tant, convindria almenys tenir en compte tècniques com el *distinguishing*, l'auto-contenció de la *House of Lords* (actual *Supreme Court of the United Kingdom*) a l'hora d'abandonar el propi precedent i la discussió entorn de la conveniència o no de permetre el canvi de precedent només per al futur, però no per al cas concret (*prospective overruling only*).

En el sistema espanyol, fins i tot quan el TS és conscient de la manca d'uniformitat de la doctrina jurisprudencial i mira de posar-hi remei, l'únic que pot fer és, com va succeir en la STS, 1a, 11.1.2007 (RJ 1502), decidir en ple, però recordem que el fet que el cas sigui resolt pel ple no assegura que no es canviï de criteri en el futur. Tot això, amb independència que hi hagi decisions com la STS, 1a, 15.7.1988 (CENDOJ 28079110011988100093; MP: Mariano Martín Granizo Fernández), on s'afirmava que l'adopció d'una decisió pel ple li atribueix una força especial quant a la constitució de doctrina jurisprudencial. La STS, 1a, 22.1.2009 (RJ 264; MP: José Almagro Nosete) demostra, en el conegut supòsit de la qualificació o no com a comunicació pública de la difusió de programes de televisió en habitacions d'hotel, que és possible que el criteri establert pel ple sigui modificat al cap de pocs anys, com feia aquesta decisió, per mitjà d'una altra sentència del ple, dictada per ajustar-se al que havia establert al respecte el TJCE.

El que sí ha destacat la doctrina que s'ha ocupat del tema és que, als efectes de l'admissió del recurs de cassació (és a dir, no per la seva resolució), cal entendre que hi ha interès cassacional (art. 477.2 de la Llei d'Enjudiciament Civil; a partir d'ara, LEC) no només quan hi hagi més d'una sentència del TS que reculli el mateix criteri, sinó també quan, havent-n'hi només una, sigui clara la voluntat d'establir un criteri ferm, la qual cosa succeiria si hi hagués un canvi de jurisprudència, si el TS es pronuncia per primer cop sobre una determinada qüestió, si la sentència declara expressament que unifica doctrina i si és dictada per la Sala Primera en Ple (BLASCO, 2002, pp. 113-114; v. també LÓPEZ, 2002, esp. pp. 231 i seg.). Partint també de la idea bàsica que cal trobar mecanismes que permetin la unificació de criteris jurisprudencials, part de la doctrina ha entès que el recurs a les sentències plenàries, que havien emprat ja amb anterioritat les Sales Segona i Quarta del TS, és una bona notícia per ella mateixa en l'àmbit de la jurisdicció civil, tot i reconèixer que, especialment en l'àmbit penal, hi ha hagut canvis de criteri en breus períodes de temps, malgrat la pràctica de les sentències plenàries (YZQUIERDO, 2008, pp. 19-23). Reconeixem l'esforç, certament, però temem per la fragilitat del resultat.

Altres autors (PARRA, 2007, pp. 1316-1318) s'inclinen per entendre que la decisió de problemes que es plantegen de manera reiterada en el temps no ha de deixar-se en mans dels tribunals i que, per tant, qualsevol solució legal precisa i clara seria la millor. No obstant compartir que una solució clara –sigui quina sigui– és el millor resultat possible, cal tenir en compte que, si bé el cas de la donació dissimulada sota escriptura pública de compravenda és molt sagnant i s'ha allargat en el temps de manera dramàtica, hauríem d'avesar-nos al fet que, per definició, les normes jurídiques (abstractes) no són capaces de resoldre tots els supòsits que pot plantejar la pràctica; solucionat el problema de les donacions dissimulades, ens adonarem que n'hi ha molts altres, igualment transcendents, sobre els quals manca un criteri judicial uniforme.

De tota manera, cal reconèixer que, des de 2007, s'han anat succeint un seguit de decisions del TS que han recollit el criteri que va establir la majoria en la sentència plenària tants cops referida. I això fins i tot en casos en què han integrat la sala magistrats que en el seu moment van promoure o adherir-se als vots particulars a les dues sentències de principis de 2007, i sense que en aquestes noves sentències continuïn manifestant les seves reticències al que van qualificar de canvi de jurisprudència; és a dir, les sentències posteriors no contenen vots particulars, la qual cosa – i convé remarcar-ho – és coherent amb la voluntat que van expressar aquests magistrats de promoure una major seguretat jurídica i denota un alt grau de responsabilitat en l'exercici del càrrec.

Així, per exemple, en la STS,1a, 18.3.2008 (RJ 3054, MP: Antonio Salas Carceller), es declara, a instància d'un creditor, la nul·litat de la donació dissimulada sota escriptura de compravenda, d'un cònjuge (el deutor) a l'altre, i s'afirma expressament que se segueix el criteri adoptat per les sentències més recents. Integrava la Sala un dels magistrats que van adherir-se al vot particular a la STS, 1a,11.1.2007 (RJ 1502) i que va formular el relatiu a la STS, 1ª, 26.2.2007 (RJ 1769) (Xavier O'Callaghan Muñoz). En la STS, 1ª, 5.5.2008 (RJ 4130, MP: Ignacio Sierra Gil de la Cuesta), es torna a declarar la nul·litat per defecte de forma de la donació dissimulada que havia fet la mare a una de les seves filles; a segona instància s'havien barrejat els arguments de l'ànim de defraudar i de la forma, però en cassació s'empra només aquest darrer. En aquest cas, J.A. Seijas Quintana, que va adherir-se al vot particular de gener de 2007, integrava la Sala. Per la seva banda, la STS, 1ª, 4.5.2009 (RJ 2905, MP: Román García Varela), també va estimar el recurs de cassació per adherir-se a la posició actual del TS manifestada en ple el gener de 2007, tot declarant la nul·litat d'una donació dissimulada (segurament remuneratòria) a favor de la secretària i finalment convivent del causant. Aquí, signen la sentència els quatre magistrats que van formular el repetit vot particular quan el TS va decidir fixar doctrina en la matèria. Finalment, la STS, 1a, 27.5.2009 (RJ 3045, MP: Encarna Roca Trias), estima en part el recurs presentat, seguint també la línia jurisprudencial més recent; tinguem en compte que en el seu testament, la causant feia constar que no atribuïa a un dels seus fills participació ni en el terç de millora ni en el terç de lliure disposició, atès que, a més d'haver rebut una herència d'un altre parent, ja li havia cedit béns immobles en vida, sense cap tipus de contraprestació. Es referia a la donació dissimulada sota escriptura de compravenda. En aquest cas, en la sentència apel·lada, s'afirmava que la declaració de validesa de la donació s'havia fet "seguint la doctrina del TS" (SAP Madrid, Civil Sec. 21a, 1.6.2004, JUR 245528, MP: Rosa M. Carrasco López): fixem-nos que segurament era correcte dir, al 2004, que s'aplicava la que llavors era la doctrina del TS. Integraven la Sala del TS dos dels magistrats, J.A. Saijas Quintana i el recentment desaparegut V.L. Montés Penadés, que havien signat el repetit vot particular de gener de 2007.

3. El supòsit de fet origen de la sentència del TSJC: la reclamació de la quarta falcídia

Els fets que donen origen a la sentència objecte d'aquest comentari giren al voltant de la successió ordenada per un causant que havia estat casat tres vegades i que havia participat en diverses operacions relatives a dos immobles que inicialment havien estat de la seva propietat.

Segons explica el FJ 2 de la SAP Tarragona, Civil Sec. 3a, 21.5.2007 (JUR 303970; MP: Joan Perarnau Moya), els immobles en qüestió eren dos pisos que formaven una unitat i en els quals hi havia el negoci de gestoria i d'assessoria fiscal en què el causant havia treballat des dels anys 50. També des de feia molts anys, hi havia treballat com a pèrita mercantil l'actora (i recurrent en cassació), que es va convertir en la darrera esposa del causant.

El 1984, sembla que el causant va vendre aquests dos pisos a l'actora i al seu soci per meitats, abonant-se el preu, sempre segons l'escriptura, mitjançant dos xecs bancaris. L'any 1986, el soci va vendre la seva meitat a l'actora, fent-se constar en l'escriptura que el pagament es faria mitjançant tres lletres de canvi. El 1996, de nou en escriptura pública, l'actora va vendre al causant la nua propietat dels dos pisos, reservant-se'n l'usdefruit vitalici.

El causant va morir deixant un testament, atorgat el 1999, en què instituïa hereva a la seva esposa i ordenava llegats a favor - principalment i pel que es dedueix de les sentències - de fills d'anteriors matrimonis i d'una fundació.

L'hereva va formar inventari en el qual va incloure la nua propietat dels dos pisos que havien estat objecte de les transmissions descrites, però no l'usdefruit sobre els mateixos, que entenia es trobava dins del seu patrimoni i no en el del causant.

Segons es desprèn de la STSJC, el causant sempre es va reservar el dret d'ús i habitació sobre els repetits immobles.

Computada d'aquesta manera l'herència, l'actora va reclamar judicialment el seu dret a percebre la quarta falcídia, per la qual cosa sol·licitava la corresponent reducció de llegats.

El Jutjat de primera instància núm. 1 de Tarragona, en sentència de 30.11.2004, va donar la raó a l'actora en aquest punt i va condemnar a la reducció de llegats sol·licitada.

Contra aquesta sentència es van alçar quatre dels demandats, al·legant, principalment, que

l'actora havia perdut el dret a reclamar la quarta falcídia per no haver inclòs en l'inventari l'usdefruit dels dos pisos (arts. 274 i 230 del Codi de Successions per causa de mort de Catalunya – a partir d'ara, CS; actualment, arts. 427-40.4 i 426-20 del Codi Civil de Catalunya – a partir d'ara, CCCat), cosa que hauria d'haver fet, segons els recurrents, perquè la venda dels pisos (així com també les transmissions posteriors) va constituir un negoci "fiduciari o simulat" i, per tant, la seva propietat plena mai no hauria sortit del patrimoni del causant.

4. La decisió de l'Audiència: la simulació i la pèrdua del dret a reclamar la quarta falcídia per incorrecta formació de l'inventari

En apel·lació, s'acaba conclouent que la venda (s'usa en general el singular, però després el relat de l'activitat probatòria demostra que es valora la validesa dels tres negocis) va ser simulada i que, per tant, l'hereva va perdre el dret a reclamar la quarta falcídia per no haver elaborat l'inventari en forma.

Els arguments en què es basa l'Audiència per considerar que la venda va ser "simulada o sense causa", a més de ser força entretinguts (en la mesura que inclouen fins i tot el testimoni de la portera de l'edifici) es poden resumir en els següents:

1. La poca credibilitat dels documents formals signats pel causant, atès que emprava amb reiteració negocis fiduciaris per a ocultar el seu patrimoni, especialment immobiliari, utilitzant l'esposa que tenia en cada moment o altres persones, inclosa l'actora, tant per raons fiscals com degut als plets matrimonials que anava tenint.
2. La venda de 1984 es va pagar amb diners del propi causant, com es desprèn del testimoni de l'actora en un altre plet interposat pel causant contra la seva segona esposa, on la primera reconeixia que, malgrat ser titular del compte a càrrec del qual es van fer els xecs, la totalitat dels fons que hi havia eren del causant. El banc certifica que el causant tenia poders de disposició sobre el compte.
3. L'adquisició de la meitat dels pisos el 1986 es va pagar amb diners procedents del mateix compte, segons declaració de la pròpia actora; quan se li pregunta sobre el que havia declarat en el referit plet anterior, afirma que en aquell compte es cobraven els ingressos de la gestoria del causant i que, com a sòcia, n'era creditora.
4. Quant a la venda de la nua propietat al causant el 1996, l'actora manifesta que no es va pagar res degut a la confusió de comptes d'ella i del causant (presumiblement ja estaven casats) i que en realitat havia estat una donació o regal que ella havia fet al causant.
5. El soci que teòricament va comprar els pisos juntament amb l'actora, venent a aquesta darrera la seva meitat dos anys més tard, malgrat ser assessor fiscal, afirma no recordar aquestes operacions, ni si va pagar i cobrar o no per elles. Es diu que fins i tot afirma que els pisos van ser sempre del causant. No en va pagar mai cap contribució ni despesa.
6. El testimoni de la portera de l'edifici (la Sra. Catalina, "amb coneixements que apareixen

com a notables tant del causant com de la seva família i negoci”) reflecteix que segons ella els pisos sempre havien estat de la propietat del causant (ningú li havia dit mai el contrari) i que sempre va rebre instruccions d’ell, a qui trucava si hi havia alguna cosa, fins i tot quan, havent-se donat de baixa de la seva activitat legalment, continuava treballant regularment a la gestoria als 90 anys d’edat.

7. El causant sempre havia figurat com a pagador de l’IBI i d’altres despeses, tal i com reconeix l’actora.
8. Finalment, l’Audiència es fixa en el fet que les operacions de 1984 i 1986 no es van inscriure al Registre de la propietat fins molt més tard, el 1994, manifestant l’actora que això va ser degut a voler estalviar les despeses corresponents.

La conclusió, doncs, de l’Audiència, és que l’actora “no va fer correctament l’inventari, per la qual cosa no té dret a la quarta falcídia que reclamava”.

Hi ha en aquest punt un fet que val la pena destacar. La sentència de primera instància va ordenar la reducció de molts llegats ordenats a favor de cinc dels demandats (almenys quatre d’ells, pel que sembla, fills d’anteriors matrimonis del causant), excloent el llegat benèfic a favor de la fundació. Recorren en apel·lació quatre dels legataris afectats per la reducció (presumiblement, els fills), però no una altra legatària, l’atribució a favor de la qual s’havia de reduir, segons la sentència de primera instància, en 367,81 euros. Segurament és el fet que aquesta quantitat no sigui massa important la que determina que la legatària no apel·lés; no obstant, cal notar que, per aquest motiu, la sentència de primera instància va esdevenir ferma contra ella.

5. Els recursos presentats davant del TSJC i la seva resolució

Contra la sentència de l’Audiència, la vídua i hereva del causant va interposar recurs extraordinari per infracció processal i recurs de cassació.

El primer es basa en la presumpta infracció de l’art. 218.2 LEC, pel que fa a la motivació i a la valoració de la prova. El TSJC considera suficient la motivació de la sentència apel·lada, en tant que “no cal fer una anàlisi detallada de totes les proves practicades, ja que n’hi ha prou que la sentència raoni o posi de manifest els elements fàctics que ha tingut en compte, de manera que en permeti el control pel Tribunal de Cassació”, cosa que es considera complerta amb l’enumeració d’indicis o arguments que emprà l’Audiència per entendre que la transmissió de 1984 va ser simulada i no real. També s’entenen complerts els requisits de l’art. 376 LEC: “En conseqüència, el raonament de l’Audiència, lluny de ser arbitrari o irracional, és del tot lògic i ajustat a la prova practicada”.

En segon lloc, el recurs de cassació es va basar en la presumpta infracció de l’art. 1276 CC i jurisprudència que l’aplicava. És a dir, es pretenia fer valer el fet que, malgrat haver-hi simulació, aquesta era relativa i encobria sengles transmissions gratuïtes.

Però abans d'entrar en aquesta qüestió, cal notar que l'hereva recurrent va introduir una qüestió nova: al llegava que, quan el 1996 el causant va consentir recuperar només la nua propietat dels immobles, s'hauria produït una donació a favor de l'actora que l'hauria convertida igualment en titular per negoci *inter vivos* de l'usdefruit, per la qual cosa no hauria hagut d'incloure'l a l'inventari. Aquesta conclusió vindria confirmada pel fet que el causant no en va fer esment en el seu testament. Per bé que el TSJC inicialment afirma que, en tractar-se d'una qüestió nova, no pot ser al·legada en cassació, acaba (FJ 4) donant resposta al motiu en el sentit que aquesta presumpta donació no ha quedat acreditada i afirma que de la manca de referència als usdefruits en el testament no se'n pot extreure cap altra conclusió que el manteniment de la situació aparent que en aquell moment es produïa i que era típica del comportament patrimonial del causant.

Pel que fa a la possible simulació relativa, el TSJC comença per afirmar que "no hi ha cap prova de l'*animus donandi*, que no es pot presumir en les transmissions de béns que la Sala d'Apel·lació declara fiduciàries i per tant sense eficàcia translativa".

Notem que, al llarg dels seus discursos, tant l'AP de Tarragona com el TSJC empen de manera intercanviable les expressions "negoci fiduciari" i "negoci simulat", quan no necessàriament han de coincidir ambdues categories, que plantegen problemàtiques ben diferents.

La valoració de la concurrència de simulació absoluta o relativa correspon, segons el TSJC, als jutjadors d'instància.

Sobre la possibilitat i procediment per a revisar la qualificació de simulació en cassació, recentment, PARRA (2007, p. 1312) explica que hi ha una jurisprudència que entén que es tracta d'una qüestió de fet, que només pot ser impugnada en cassació pel mitjà adequat (l'error en la valoració de la prova, amb invocació de la norma valorativa de la prova infringida), la qual cosa ha permès al TS, quan ha volgut, revisar (o mantenir) en cassació la valoració del tribunal inferior argumentant que era contrària (o no) al raonament lògic. Però també s'ha defensat que el control de la qualificació jurídica dels fets provats és revisable en cassació (sense que calgui, actualment, acudir al recurs extraordinari per infracció processal de l'art. 469.1.2^a LEC) atès que un error en la qualificació dels fets comporta la infracció d'una norma, tant si s'entén que són les normes d'interpretació dels contractes, com si es parteix del fet que la conseqüència d'una defectuosa qualificació jurídica és l'aplicació d'una norma a una situació per a la qual no va ser prevista.

Però el Tribunal continua afirmant que "fins i tot en cas d'haver existit *animus donandi*, una compravenda simulada no podria convertir-se en una donació vàlida perquè faltarien els requisits legals exigits en l'art. 633 del Codi civil." I per refermar aquesta afirmació, després d'un breu recorregut per la pluralitat de criteris jurisprudencials que s'havien anat emprant durant els anys, "que virtualment en suposava la inexistència [de jurisprudència]", afirma que aquesta contraposició de doctrines ha estat superada per la STS 11.1.2007 i posteriorment per la STS 26.2.2007, "les quals es pronuncien clarament i sense distincions per la invalidesa de la donació en aquests casos, perquè no es compleixen els requisits formals exigits pel Codi civil".

Fixem-nos que, per bé que un xic abans el TSJC havia remarcat que la Sala Primera del TS en ple és competent per a fixar doctrina relativa a l'art. 1276 CC, quan fonamenta la seva conclusió ho fa ja partint de l'existència de dues sentències del TS en el mateix sentit.

Resumint el que portem explicat, podem concloure, en primer lloc, que un cas que en primera i

segona instància va girar al voltant d'un problema de simulació absoluta, es converteix en cassació en una discussió sobre una possible simulació relativa. En segon lloc, quan el TSJC entra a analitzar si efectivament podia salvar-se el negoci dissimulat com a donació, fonamenta la resposta negativa en la manca d'acreditació de l'*animus donandi* i rebla el resultat en què, encara que s'acredités, la recent jurisprudència del TS determina que la donació dissimulada és necessàriament nul·la per defecte de forma; res no fa preveure que no se segueixi el mateix criteri en casos en què sigui aplicable l'art. 531-12 CCCat (i també quan entrin en joc possibles donacions remuneratòries, atès que el legislador català sembla haver-les configurat, correctament, com a negocis purament gratuïts; v. ANDERSON, 2006, esp. pp. 56 i seg.).

La conclusió és, doncs, que l'hereva no va practicar l'inventari en forma, perquè, sabent-ho, no hi figuren tots els béns que pertanyien al causant, sens perjudici que, a més, es pugui entendre que es va formar en frau dels legataris (art. 230.III CS; actual art. 426-20.3 CCCat), i, per tant, va perdre el dret a reclamar la quarta falcídia (art. 274.IV CS; actual art. 427-40.4 CCCat). Ni en apel·lació ni en cassació no es fa esment directe al fet que l'hereva sabés que l'usdefruit no li pertanyia, però certament així es desprèn de la prova practicada. Per això no cal ni tan sols entrar a valorar si, pertanyent l'usdefruit a l'actora com a hereva del causant (i no com a adquirent en vida), havia rebut una quarta part dels béns lliures de llegats. Encara que no fos així i que efectivament més de les tres quartes parts de l'herència haguessin estat gravades amb llegats, la sanció és la mateixa, per infracció dels preceptes que s'acaben de citar i que impedeixen reclamar la quarta falcídia per incorrecta formació de l'inventari.

6. Altres conseqüències successòries de la doctrina que manté la invalidesa de la donació dissimulada sota escriptura pública de compravenda

La sentència objecte d'aquest comentari fa palesa una de les conseqüències de considerar nul·la per defecte de forma la donació dissimulada sota una escriptura pública de compravenda: la pèrdua del dret a reclamar la quarta falcídia o quota hereditària mínima, per incorrecta formació de l'inventari, la qual cosa pressuposa, com queda dit, el coneixement de la situació per part de l'hereu. Si en el cas estudiat l'hereva no hagués estat també la donatària - o si, malgrat ser-ho, no hi haguessin altres indicis de coneixement o de frau - la incorrecta formació de l'inventari no li hauria estat imputable i, per tant, hauria conservat el dret a reclamar la corresponent reducció de llegats. Ara bé, malgrat això, la declaració de nul·litat de la donació dissimulada hauria pogut ser transcendent, atès que la conseqüència immediata és entendre que els béns en qüestió no varen sortir mai del patrimoni del causant i, per tant, caldrà tornar a calcular el valor del *relictum* per esbrinar si continua essent necessari reduir llegats per mantenir la quarta falcídia o bé si, contràriament, l'hereu ja la cobreix amb el que li ha correspost en l'herència del causant (arts. 277 i 279 CS; arts. 427-41 i -43 CCCat).

Aquests efectes de la tesi de la nul·litat de les donacions dissimulades per defecte de forma són extensibles, parcialment, a supòsits en què estigui en joc la quarta trebel·liànica o quota lliure: si

el fiduciari, sabent-ho, deixa d'incloure els béns de què es tracti en l'inventari, perd el dret a detreure la quarta trebel·liànica (arts. 229 i 230.III i IV CS; art. 426-20.4 i 426-31.3 CCCat). Si, en canvi, l'omissió no és imputable a l'hereu, és més difícil imaginar supòsits en què la descoberta de la pertinença del bé a l'herència impedeixi reclamar la trebel·liànica per raons quantitatives, ja que segurament, i fora de casos excepcionals (que haurien de trobar-se a partir de la interpretació del testament), el bé en qüestió s'entendrà subjecte al fideïcomís.

Però també hi ha altres conseqüències en seu successòria de la nul·litat de les donacions encobertes.

En primer lloc, el valor dels béns donats s'haurà de comptar com a *relictum* en tots aquells casos en què es preveu un dret a favor de certs subjectes a reclamar una quantitat proporcional de l'herència. Destacadament, això afecta al càlcul de la llegítima. Com és ben sabut, una de les novetats del Llibre quart CCCat ha consistit en limitar les donacions computables a efectes de llegítima (i reduïbles per inofioses) a les imputables a llegítima fetes en qualsevol temps (art. 451-8 CCCat) i a les que, sense ser imputables, s'hagin realitzat en els deu anys immediatament anteriors a la mort del causant (art. 451-5.b CCCat). Tant les unes com les altres, essent nul·les per defecte de forma, s'integrarien en el *relictum* i és evident que tot s'ha d'esdevenir com si mai no haguessin tingut lloc. Però el mateix cal dir respecte a donacions dissimulades realitzades en el passat, més enllà dels deu anys que precedeixen a la mort del causant. També aquestes donacions són nul·les i, per tant, els béns mai no hauran sortit del patrimoni del causant, de manera que adquireixen transcendència als efectes d'integrar el *relictum*, malgrat que les operacions de les quals portin causa siguin anteriors al termini marcat per a formar el *donatum*, segons l'art. 451-5.b CCCat.

Això significaria que, per exemple, en el cas resolt per la STSJC, Civil i Penal, 12.9.2002 (RJ 10566; MP: Antoni Bruguera i Manté) no hauria calgut recórrer a una més que qüestionable responsabilitat *ultra vires* de l'hereu per al pagament de la llegítima si s'hagués arribat a la conclusió que els béns mai no havien sortit del patrimoni del causant, malgrat que hagués caducat l'acció de reducció per inofiositat (sobre aquesta decisió, MARSAL, [Indret 2/2003](#)).

El límit estaria sempre en el termini per a reclamar la llegítima; és a dir, no regirien els 4 anys de l'acció d'inofiositat prevista a l'art. 451-24-2 CCCat, però sí el termini de prescripció de la llegítima de l'art. 451-27 CCCat, és a dir, 10 anys des de la mort del causant, amb possibles supòsits de suspensió. El *dies a quo* sembla ser especialment rígid i és difícil de conciliar-lo amb la regla general de l'art. 121-23.1 CCCat, l'aplicació del qual ens portaria a entendre que potser no correria el termini fins que el legitimari no hagués conegut o pogut raonablement conèixer la simulació de compravendes realitzades pel causant molts anys enrere. Però aquest problema de la rigidesa i poca harmonia dels terminis – malgrat els esforços fets per la seva unificació, ni tan sols el *dies a quo* és sempre coincident (v. per exemple, l'art. 422-3.2 CCCat en contrast amb l'art. 451-16.5 CCCat – es reitera al llarg del llibre IV, arrossegant problemes que ja es palesaven en la regulació anterior (així, l'acció d'inofiositat – art. 451-24.2 CCCat) dura menys que la de reclamació de la llegítima i pot ser que fins un moment posterior – especialment si hi ha plet – no sapiguem si tenim dret o no a la llegítima; v. de nou MARSAL, [Indret 2/2003](#), p. 9).

En el cas de la quarta vidual, el valor d'aquests béns s'inclourà en l'actiu hereditari al qual fa

referència l'art. 452-3 CCCat, la qual cosa afecta també a les donacions dissimulades fetes al propi cònjuge o convivent, que no s'hauran de descomptar, perquè no ha estat mai titular d'aquests béns. Per la resta del càlcul, valen les consideracions fetes respecte a la llegítima.

Els béns objecte d'aquestes donacions dissimulades poden ser agredits pels creditors del causant com a béns hereditaris, sense necessitat d'acreditar que el seu crèdit és anterior a elles (art. 531-14 CCCat), per tal de fer-ne valer la inoposabilitat.

D'altra banda, aquestes atribucions aparents mai no comptarien com a donacions col·locacionables (art. 464-17 CCCat), sinó que hi hauria veritable "reintegrant" del bé en l'herència, senzillament perquè mai no va sortir del patrimoni del causant.

Finalment, en l'àmbit de la successió intestada, el càlcul de la commutació de l'usdefruit també es veurà alterat per l'existència de més béns dels que inicialment podien aparèixer com a integrants de l'actiu hereditari (art. 442-5.4 CCCat), amb independència del moment en què es realitzessin els negocis simulats de què es tracti. En aquest cas, malgrat que l'art. 442-5-2 CCCat estableix que l'opció de la commutació s'ha d'exercir en el termini d'un any des de la mort del causant, sembla que la correcció del càlcul estaria subjecte al termini general de prescripció de 10 anys prevista a l'art. 121-20 CCCat, sempre, és clar, que l'opció s'hagués exercitat efectivament dins d'aquell primer any comptat des de la defunció.

Òbviament, la reintegració afecta també totes les distribucions que hagués pogut fer el causant en testament.

Aquestes són, doncs, algunes de les conseqüències que té en l'àmbit successori la nova doctrina del TS en matèria de donacions dissimulades, que el TSJC ha adoptat per a un cas particular on es tractava d'esbrinar si l'inventari practicat per qui reclama la quarta falcídia s'havia format correctament. Com ha succeït en aquest supòsit, segur que la pràctica anirà posant de manifest noves implicacions del fet que mai l'escriptura pública de compravenda pugui servir per atorgar validesa formal a una possible donació dissimulada.

7. Taula de jurisprudència citada

<i>Tribunal, Sala i Data</i>	<i>Ref.</i>	<i>Magistrat Ponent</i>
STS, 1ª, 3.3.1932	Ar. 941	n.d.
STS, 1ª, 15.7.1988	CENDOJ 28079110011988100093	Mariano Martín Granizo Fernández
STS, 1ª, 11.1.2007	RJ 1502	Antonio Gullón Ballesteros
STS, 1ª, 26.2.2007	RJ 1769	Antonio Gullón Ballesteros
STS, 1ª, 18.3.2008	RJ 3054	Antonio Salas Carceller
STS, 1ª, 5.5.2008	RJ 4130	Ignacio Sierra Gil de la Cuesta
STS, 1ª, 22.1.2009	RJ 264	José Almagro Nosete
STS, 1ª, 4.5.2009	RJ 2905	Román García Varela
STS, 1ª, 27.5.2009	RJ 3045	Encarna Roca Trias
STSJC, Civil i Penal, 12.9.2002	RJ 10566	Antoni Bruguera i Manté
STSJC, Civil i Penal, 19.5.2008	JUR 296267	Maria Eugènia Alegret Burgués
SAP Madrid, Sec. 21ª, 1.6.2004	JUR 245528	Rosa María Carrasco López
SAP Tarragona, Sec. 3ª, 21.5.2007	JUR 303970	Joan Perarnau Moya

8. Bibliografia

Manuel ALBALADEJO GARCÍA; Silvia DÍAZ ALABART (2006), *La donación*, Colegio de Registradores, Madrid.

Miriam ANDERSON (2006), "La donación remuneratoria en el libro V del Código civil de Cataluña", *La Notaría*, 31-32, pàgs. 49-66.

Miriam ANDERSON (2008), "Sentencia de 26 de febrero de 2007: Donación encubierta. La escritura pública de compraventa no satisface los requisitos formales de la donación de inmuebles", *Cuadernos Civitas de Jurisprudencia Civil*, 76, pàgs. 65-84.

Francisco de P. BLASCO GASCÓ (2002), *El interés casacional. Infracción o inexistencia de doctrina jurisprudencial en el recurso de casación*, Aranzadi, Elcano (Navarra).

Ángel CARRASCO PERERA (2008), "El retorno del problema de la forma de la donación disimulada", *Actualidad Jurídica Aranzadi*, 755 (BIB 2008\1025).

Javier LÓPEZ SÁNCHEZ (2002), *El interés casacional*, Civitas, Madrid.

Carles MALUQUER DE MOTES I BERNET (2008), "Sentencia del Tribunal Supremo de 11 de enero de 2007. Exigencias formales en la donación disimulada", a Mariano YZQUIERDO TOLSADA (Coord.), *Comentarios a las sentencias de unificación de doctrina: civil y mercantil*, vol. 1, Dykinson, Madrid, pàgs. 211-233.

Joan MARSAL GUILLAMET (2003), "Responsabilidad del heredero por el pago de la legítima. Comentario a la STSJC 25/2002, de 12 de septiembre", *Indret* 2/2003.

María Ángeles PARRA LUCÁN (2007), "Sentencia de 11 de enero de 2007: Nulidad de la donación de inmuebles oculta bajo escritura pública de compraventa simulada", *Cuadernos Civitas de Jurisprudencia Civil*, 75, pàgs. 1293-1318.

María José SANTOS MORÓN (2007), "De nuevo sobre la jurisprudencia en materia de donaciones disimuladas. El retorno a la 'tesis clásica' realizado en la STS de 11 de enero de 2007", *Revista de Derecho Patrimonial*, 19, pàgs. 173-192.

Mariano YZQUIERDO TOLSADA (2008), "Prólogo", a Mariano YZQUIERDO TOLSADA (Coord.), *Comentarios a las sentencias de unificación de doctrina: civil y mercantil*, vol. 1, Dykinson, Madrid, pàgs. 19-23.